

Resul Babaoğlu, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Kültür Hayatında İngiliz Etkisi (1948-1965)*, (İstanbul: Libra Kitap, 2019).

İlker DOĞAN¹

Resul Babaoğlu'nun 2019'da Libra Kitap tarafından yayımlanan *Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Kültür Hayatında İngiliz Etkisi (1948-1965)* adlı çalışması, adından da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin erken Soğuk Savaş dönemindeki kültür hayatına İngiliz kültürünün etkilerini inceliyor. Çalışma esas olarak, bu kültürel etkileşimde etkin rol oynayan British Council, Anglo-Turkish Society vb. kurumların Türkiye sathındaki faaliyetlerine odaklanıyor.

Babaoğlu, çalışmasına Türk-İngiliz ilişkilerinin başlangıcından yakın dönemlere kadarki süreci özetleyerek başlıyor. Dünya tarihini en çok şekillendiren milletlerden ikisinin birbirinden etkilenişini iyi tahlil edebilmek için bu arka planı bilmek önemlidir. 19. yüzyıldan bugüne bu etkinin yönü neredeyse tamamen İngilizlerden Türklere olmuştur. Türklerin, Babaoğlu'nun da ön sözde ifade ettiği gibi, “telaşlı modernleşme”si bunun bir yansımasıdır. Türkler gibi, uzun bir süre dünyayı veya dünyanın bir kısmını egemenliği altına alabilmiş bir milletin, daha sonra kültürel olarak başka bir dominant milletten etkilenmeye başlaması, ilginç bir tarihi olgudur. Babaoğlu Türk-İngiliz ilişkilerini, III. Murad'ın Kraliçe Elizabeth'e, birkaç İngiliz tüccarına ticari imtiyaz verdiği haberini içeren bir mektubu göndermesiyle başlatıyor. Bu iki milletin bu tarihe kadar birbirleriyle ilişkiye girmemesinin ise iki sebebi vardır: Öncelikle iki ülkenin coğrafi açıdan birbirine olan uzaklığı ve ayrıca iki ülkenin yayılma alanlarının birbirinden farklı oluşu; Osmanlıların doğu ve orta Avrupa üzerine yayılmaya çalıştığı yüzyıllarda İngilizler denizlerde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bundan ötürü iki millet birbirleriyle uzun süre karşı gelmemiştir.

İngiltere, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmuştur. 1878'de bu tutum değişecektir. Osmanlı Devleti'nin artık kesinlikle çökeceğini ve bu “pasta”dan Rusya'nın büyük bir dilim alacağını fark eden İngilizler bundan böyle Osmanlı'ya emperyal duygularla yaklaşmıştır. II. Abdülhamid döneminde cari olan anlayış, İngiltere aleyhtarlığı ve Almanya taraftarlığı şeklinde özetlenebilir, nitekim bu dönemde

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: ilkersdogan@hotmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-6212-5875>

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Kıbrıs ve Mısır İngiltere tahakkümüne geçecek, İngiltere 1914'te bu bölgeleri resmen işgal ettiğini duyuracaktır.

Cumhuriyet döneminde Türkiye İngiltere ilişkileri soğuk başlamıştır. Zira Milli Mücadele döneminde İngiltere hem İstanbul'u (ve diğer bazı bölgeleri) bizzat işgal ederek, hem de Yunanistan'ı açık veya gizli destekleyerek Türk halkının karşısında yer almıştır. Lozan sürecinde de İngiliz tarafının Türk tarafına karşı -küçümsemeye varan- amansız bir mücadele verdiğini unutmamak gerekir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Musul ve Şeyh Sait İsyanı gibi sorunlar İngiltere ile Türkiye arasında önemli soğukluk sebepleri olmuşsa da, 1930'larda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişiyle iki devlet yakınlaşmıştır. 1934'te İngiltere'ye ilk büyükelçinin atanması ve 1936'da Britanya Kralı VIII. Edward'ın Türkiye ziyareti bu yakınlaşmanın ürünleridir. Bu dönemde Avrupa'da yayılan faşizme karşı Türkiye'nin faşizmin karşısında demokrasi bloğunun yanında yer almasını isteyen İngiltere de bu yakınlaşmayı istemiştir.

II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye tarafsız kalmaya çalışmış, savaşın sonunda da demokrasi bloğunun yanında yer almıştır. Savaştan sonra Truman Doktrini ve Marshall Yardımı, Kore Savaşı'na asker gönderme ve NATO'ya giriş gibi hamleler Türkiye'nin artık hedef olarak batı bloğuna kilitlendiğini açık bir şekilde gösterir. Babaoğlu'nun çalışmasını okurken, zihnimizde şu soru döner: İngiltere neden Türkiye'yle yakınlaşmayı bu kadar istiyordu? Bunun cevabını, çalışmanın da odaklandığı dönem olan 1950'li yıllar boyunca İngiltere'nin, doğu bloğuna karşı Türkiye'ye duyduğu ihtiyaçta bulabiliriz. Bu ihtiyacın iki yansıması olarak NATO ittifakı ve Bağdat Pakti'ni saymak mümkündür. Türkiye'nin NATO'ya bağlı kalması, doğu bloğuna yanaşmaması, NATO'nun ABD ile birlikte en güçlü aktörü olan İngiltere için hayli önemliydi. Öte yandan İngiltere Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti ABD'ye devrettikten sonra Ortadoğu'da SSCB nüfuzuna karşı daha aktif bir politika gütmeye yoluna gitti. Türkiye de bu açıdan adeta kilit bir ülke olduğu için, Bağdat Pakti ülkeleri içinde ağırlık en çok Türkiye'nin üstündeydi. Ne var ki bu pakt etkisiz olmuştur.

Burada, Babaoğlu'nun bahsettiği iki kavrama değinmek gerek: "kültürel diplomasi" ve "kültürel emperyalizm". Yazara göre kültürel diplomaside geleneksel diplomasinin aksine sorunlar yerine değerler öne çıkarılır. Bu değerler iki ülkenin birbiriyle ilişki halinde kalması için önemli unsurlardır. Yazar kültürel diplomasi ile kültür emperyalizmi arasındaki ayrımı da şöyle ortaya koyar: "... Genellike kültürel emperyalizm ile karıştırılan kültürel diplomaside temel ölçü, kültürel unsurların bir baskı aracı olarak kullanılıp kullanılmadığıdır." (s. 24).

Yazar giriş bölümünün devamında İngiliz kültürünün tanıtımı için İngiltere tarafından kurulan ve pek çok ülkede faaliyet gösteren British Council'den bahsetmektedir. Bu kurumdan kitap boyunca devamlı bahsedilecektir. Zira iki ülke arasındaki kültür ilişkilerinde bu konsey başat bir rol üstlenmiştir. 1934'te kurulan konsey Türkiye şubasını 1941'de açmıştır. Konseyin Türkiye'deki faaliyetlerinin esas amacı İngiliz kültürünün tanıtılması ve iki toplum

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

arasında yakınlaşmanın sağlanmasıdır. Bu amaç uğruna öğrenci ve öğretmen değişim programları, öğrenci bursları, çeşitli konferanslar, çeviri faaliyetleri, sergiler, müzik festivalleri gibi uygulamalar yapılmış, ayrıca İngiltere'den çeşitli konularda uzmanlar getirilip burada ders/konferans verdirilmiştir. Türk tarafının 1942'de Londra'da bir halkevi açması ilişkileri pekiştirmiştir. Zira Türkiye'deki halkevlerinin bir şubesi olarak açılan bu kurum yurtdışında açılan ilk ve tek halkevi olacaktır.

Soğuk Savaş'ın bu erken dönemlerinde İngiltere sadece karşıt blokla değil, kendi bloğunda yer alan diğer devletlerle de rekabet etmek durumunda kalmıştır. Babaoğlu bunun bir örneğine aynı bölüm içinde yer veriyor. ABD ve Almanya'nın Türkiye'de İngiltere'den daha aktif bir kültürel faaliyet halinde olması İngiliz mercilerini rahatsız etmiş ve bu durum kurumun yazışmalarında da belirtilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Türk-İngiliz Müzik Festivalleri'nden bahseden yazar, bu konuya uzunca bir yer ayırmıştır. Burada 1948-1951 arasında Türkiye'de Türk ve İngiliz müzisyenler tarafından icra edilen dört festival detaylı olarak anlatılıyor. Festivaller British Council tarafından organize edilmiştir. Yazar bu festivallerdeki bazı aksaklıklar ve uyumsuzluklara rağmen, festivallerin ilgiyle takip edildiğini, cumhurbaşkanının da konserleri merakla takip ettiğini, sonuç itibarıyla festivallerin kendilerinden beklenen ilgi ve yakınlaşmayı hemen hemen sağladığını belirtiyor.

Üçüncü bölümde Türk-İngiliz Kültür Anlaşması'nın detayları anlatılıyor. 1956'da imzalanan bu anlaşma, anlaşılacağı üzere kültürel yakınlaşmayı amaçlamaktadır. Daha önce İngiltere de, Türkiye de bu neviden anlaşmaları başka ülkelerle imzalamış olmalarına rağmen birbirleri arasında böyle bir anlaşma imzalamamışlardır. Yazar anlaşmanın imzalanmasında yine British Council'in öncülük ettiğini belirtiyor. Anlaşmanın detaylıca incelendiği bu bölümde yazar, taraflar arasında yaşanan bazı anlaşmazlıklara değiniyor. Bunlar arasında; Türkiye'de açılmak istenen İngiliz okulları meselesini, İngiltere'nin Türkiye büyükelçiliği çalışanlarının yakınlarına Türkiye'nin vize muafiyeti vermemesi meselesini ve ders kitaplarındaki ötekileştirici ifadeleri sayabiliriz.

Dördüncü bölümde iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler bahsine dâhil edilebilecek üç kurumun mercek altına alındığını görüyoruz. Bu kurumlar, 1947'de Ankara'da açılan İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, 1951'de yine Ankara'da kurulan İngiliz Kültür Derneği ve 1953'te Londra'da açılan Anglo-Turkish Society. Yazar bu kurumlardan İngiliz Kültür Derneği'nin pasif kaldığını ve bunun yerine Anglo-Turkish Society'nin açıldığını belirtiyor. Ayrıca Türkiye'deki iktidar değişimi dolayısıyla halkevlerinin kapatılması sebebiyle Londra halkevi de kapatıldığı için, bu kurum o halkevinin yarattığı boşluğu da doldurmayı amaçlamakta idi. Bu bölümde en ilgi çekici kurum İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'dür. Zira arkeoloji Türkiye açısından mimli bir alandır. Türkiye'ye ait olan pek çok tarihi eserin kaçırılmak veya üçüncü şahıslardan satın alınmak yoluyla Avrupa'nın farklı müzelerinde sergilendiği bilinmektedir.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Dolayısıyla İngiltere'nin Türkiye'de böyle bir enstitü açması aşamasında bazı sorunlarla karşılaşması anlaşılabilir bir durumdur. Bu sorunlar Türkiye'nin bazı bölgelerinde arkeolojik kazı için İngiliz arkeologlara izin vermemek veya izin sürecini uzatmak şeklinde gerçekleşmiştir.

Beşinci bölümü, 1956'da imzalanan kültür anlaşmasından sonra yürütülen faaliyetlere ayıran yazar, burada çeşitli kültür faaliyetlerini işliyor. Bu faaliyetler arasında karşılıklı öğrenci, öğretmen ve akademisyen değişim programlarını, öğrenci burslarını, İstanbul'daki İngiliz okullarını ve çeşitli sergileri sayabiliriz. Bu dönemde iki taraf uzmanlarının her iki ülkede verdiği konferanslar tablolar halinde gösterilmektedir. Bu programlar kapsamında Türkiye'den Prof. Dr. Sabri Ülgener ve Prof. Dr. Halil İncelik gibi ünlü isimlerin de Londra'da konferans verdiklerini görmekteyiz. Göze çarpan diğer bir husus ise, İngiltere'den Türkiye'ye konferans vermek üzere gelen uzmanların, daha çok tıp alanından ve sosyal bilimler alanından olmalarıdır. Yazar bu bölümde Türk tarafı kaynaklı bazı sorunlara da değiniyor. İngiltere'nin burs vereceği Türk öğrencileri belirleme sürecine Türk mercilerinin de dâhil olmak istemesinin ciddi bir pürüz olduğunu öğreniyoruz. Zira konsey bu bursları etki alanını genişletmek için verecektir, bu durumda bundan mahrum kalabilirdi. Türk tarafı ise, bu bursları alan öğrencilerin büsbütün İngiltere'nin etkisine girmesinden endişe duymaktadır. Ayrıca British Council faaliyet gösterdiği tüm ülkelerde aynı politikayı uygulamasına rağmen buna sadece Türkiye'nin itiraz ettiğini görüyoruz. Türkiye'ye gelecek olan İngiliz öğretmenlerin Türkiye'de "mevzuat" ve "prosedür" temelli yaşadığı sorunları da bu cümleden sayabiliriz.

Babaoğlu sonuç bölümünde ise, iki ülke arasındaki tarihsel süreci kısaca değerlendirdikten sonra, tarafların kültürel olarak yakınlaşabilmeleri konusunda şu kaniya varıyor: Bu yakınlaşmanın kolay ve hızlı gerçekleşmesinin altında şu sebepler yatmaktadır: Türkiye zaten yüzyıllardır batılılaşmayı isteyen bir devlettir ve İngiltere'den gelecek böyle bir etkiye zaten açıktır. Halk nazarında da, devlet açısından da bu kültürel etkileşime bir itiraz söz konusu olmamıştır.

Öte yandan İngiltere'nin de, Ortadoğu'daki özgül ağırlığı ve Ortadoğu halklarıyla olan kültürel bağları dolayısıyla Türkiye'yi etkisi altında tutmayı arzulamasını düşünersek, bu iki durum birleşince bu yakınlaşmanın neden nispeten daha kolay olduğunu anlayabiliriz.

Yazar bu bölümde bu kültürel faaliyetlerin sadece kültürel faaliyet olmadığını, bunların siyasi ve ticari getirilerinin de olduğunu belirtiyor. Örneğin bu sayede İngiliz kültür evreninin sınırları genişlemiştir. Bu cümleden olarak, bu süreçte başlatılan dil seferberliğiyle Türkiye'de *lingua franca* olarak İngilizce, Almanca ile Fransızcanın yerine geçmiştir. Bu da doğal olarak Türkiye'deki entelektüel ortamın Anglo-Sakson etkisinde gelişmeye başlamasını doğurmuştur. Yazar bu kültürel etkileşimin mimarları olan, iki ülkenin azimli bürokratlarının haklarını teslim ederek metnini bitiriyor.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Eseri akademik tarih araştırmaları için cazip kılan unsur, çoğunlukla İngiliz Milli Arşivi'nden birincil kaynakların kullanılmış olmasıdır. Özellikle British Council'ın çalışmalarından bahsedilirken, bu kurumun resmi yazışmaları kullanılmıştır. Eser, yakın dönem Türkiye kültür tarihi, özellikle de İngiliz kültürünün Türk kültürüne etkileri üzerine çalışan araştırmacılar için önemli bir kaynak eser hükmündedir.